

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

INTERNATIONAL LEGAL MECHANISM FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES

Кузнецова М.Ю., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри приватного та соціального права
Сумський національний аграрний університет

Статтю присвячено дослідженню питань, що пов'язані з визначенням поняття міжнародно-правового механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями. Визначено підходи до розуміння поняття «інвалідність» та основні завдання, що формують спрямованість і сутність такого механізму. Автор статті зазначає, що саме закріплення зазначених понять є потрібним для визначення спрямованості міжнародно-правового механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями, що зумовлює вибір тих чи інших можливостей формування міжнародної та національної політик щодо людей з обмеженими можливостями, оскільки власне відповідальність за дотриманням і забезпеченням прав людей з інвалідністю несуть безпосередньо самі держави як на внутрішньодержавному рівні, так і на міжнародному – у межах міжнародного співробітництва.

Автором обґрунтовується потреба аналізу норм основних міжнародних документів, що регулюють питання захисту прав людей з інвалідністю та визначають пріоритети національних політик держав у сфері захисту прав осіб з обмеженими можливостями.

Під час дослідження акцентується увага на потребі ефективної реалізації механізму захисту прав осіб з обмеженими можливостями. Визнання та дотримання прав інвалідів як на національному, так і на міжнародному рівнях дасть змогу підвищити ступінь безпеки та соціальної захищеності таких осіб. Норми більшості міжнародних документів сприяють саме цьому, оскільки мають на меті заохочення, захист і забезпечення повного й рівного здійснення всіма інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поваги притаманній їм гідності.

Закріплення міжнародно-правового механізму захисту прав осіб з обмеженими можливостями дає змогу державам на рівні формування національних політик соціального забезпечення та захисту більш ефективно використовувати інструменти такого механізму.

Ключові слова: інвалідність, люди з обмеженими можливостями, міжнародне право людини, уніфікація, міжнародні стандарти.

The article is devoted to the study of issues related to the definition of the concept of international legal mechanism for the protection of the rights of people with disabilities. Approaches to understanding the concept of "disability" and the main tasks that form the direction and essence of such a mechanism are identified. The author of the article notes that the consolidation of these concepts is necessary to determine the direction of the international legal mechanism for the protection of people with disabilities, which determines the choice of certain options for international and national policies for people with disabilities, as the actual responsibility for compliance and provision The rights of people with disabilities are borne directly by the states themselves, both at the domestic and international levels, within the framework of international cooperation.

The author substantiates the need to analyze the norms of the main international documents governing the protection of the rights of people with disabilities and determine the priorities of national policies in the field of protection of the rights of persons with disabilities.

The study focuses on the purpose for effective implementation of the mechanism for protecting the rights of persons with disabilities. Recognition and observance of the rights of persons with disabilities at both national and international levels will increase the level of security and social protection of such persons. The norms of most international instruments promote this, as they aim to promote, protect and ensure the full and equal enjoyment by all persons with disabilities of all human rights and fundamental freedoms, as well as to promote respect for their inherent dignity.

Consolidation of the international legal mechanism for the protection of the rights of persons with disabilities allows states to use the tools of such a mechanism more effectively at the level of formulating national social security and protection policies.

Key words: disability, people with disabilities, international human law, unification, international standards.

Постановка проблеми. Україна, обравши європейський вектор розвитку суспільства, визначає спрямування державної політики на наближення рівня життя громадян України до європейських стандартів, впровадження європейських цінностей в усіх сферах життя держави та суспільства.

Як зазначає І.І. Єфремова, Україна, обравши шлях приєднання до європейської спільноти, визнала потребу розвитку міжнародної співпраці. Така співпраця виявляється не лише в розвитку відносин із країнами Євросоюзу, а також із країнами всього світу, з огляду на останні процеси, які відбуваються в напрямі уніфікації застосування принципів права, принципів дотримання прав людини та механізму захисту прав у разі їх порушення. Зважаючи на вимоги розвитку сучасного права, Україна активно проводить реформи на виконання умов Угоди про асоціацію із ЄС стосовно євроінтеграції національного законодавства у сфері економіки, політики й культури [1, с. 42].

Л.Т. Кулієва зазначає, що протягом останніх десятиріч у світі відбулися суттєві зміни стосовно ставлення до інвалідів. Підставою цих змін є визнання рівності прав інвалідів на повноцінне життя в суспільстві та створення державами реальних умов для реабілітації та соціальної

інтеграції інвалідів. Якщо раніше їх основу становили здебільшого мотиви милосердя до інвалідів, то нині – стан дотримання їхніх прав. Обов'язком держави й суспільства є забезпечення належного соціального захисту й підтримки, соціальної інтеграції, створення рівних можливостей для самореалізації, повноцінного життя, здобуття освіти і працевлаштування, залучення інвалідів до духовного, культурного та спортивного життя [2, с. 42].

Оскільки забезпечення прав і свобод людини є головним завданням не лише держави, але й міжнародного співтовариства та міжнародних правозахисних організацій, то варто зазначити, що на сьогодні актуальними є питання визначення, забезпечення та реалізації міжнародно-правового механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями. Людина, її права, свободи та інтереси визначають спрямованість міжнародної та національної політики, а також формують функціональні можливості міжнародних організацій і наднаціональних структур щодо забезпечення та захисту прав і свобод людини. На нашу думку, вищезазначене вимагає відповідного наукового осмислення та аналізу норм основних міжнародних документів, що є джерелами міжнародного права людини, з метою визначення міжна-

родно-правового механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями в міжнародному праві людини розглядалися такими вченими, як А.В. Басиста, Ю.Ю. Івчук, Л.Р. Наливайко, К.В. Степаненко, В.В. Вінніченко.

Виклад основного матеріалу. Формування міжнародно-правового механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями, на нашу думку, має конкретні завдання: виявити та оцінити потреби людей з інвалідністю; забезпечити відповідну реакцію на конкретні потреби та забезпечити доступність програм захисту й допомоги людям з обмеженими можливостями нарівні з іншими зацікавленими особами як на міжнародному, так і на національному рівнях; створити умови, у яких люди з обмеженими можливостями не зазнають дискримінації та братимуть участь у рішеннях, які їх стосуються; забезпечити також недискримінацію таких осіб, враховуючи стать, вік, релігійну належність та інше.

Визначені завдання зумовлюють певну специфічну структуру такого механізму, а отже, передбачають наявність таких елементів: сукупність міжнародно-правових норм щодо захисту прав людей з обмеженими можливостями та міжнародних інституцій, що мають своєю функцією захист таких осіб. Отже, беручи до уваги вищезазначене, вважаємо за потрібне визначити сутність міжнародно-правового механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями, надавши характеристику основним поняттям в його системі та проаналізувавши окремі норми міжнародних документів щодо захисту прав інвалідів.

На думку багатьох учених, одним із ключових міжнародних документів у сфері захисту прав інвалідів є Конвенція про права осіб з інвалідністю.

В.Л. Костюк зазначає, що Конвенція про права інвалідів, по-перше, виступає міжнародно-правовим базисом існування й закріплення найбільш важливих і фундаментальних прав осіб з інвалідністю; по-друге, визначає міжнародні стандарти з питань прав осіб з інвалідністю та окреслює соціальні орієнтири розвитку суспільства й держави; по-третє, виступає ключовим міжнародним договором у системі джерел права соціального забезпечення, що покликаний регулювати відносини соціального забезпечення за участі осіб з інвалідністю; по-четверте, виступає міжнародно-правовим базисом розвитку внутрішнього законодавства про соціальне забезпечення й законодавства про права осіб з інвалідністю; по-п'яте, потребує більш глибокої та адекватної імплементації в чинному законодавстві України на підставі розроблення та ухвалення новітнього суспільно схваленого законодавчого акта про права осіб з інвалідністю [3, с. 129].

Варто наголосити, що 24 вересня 2008 року Україною було підписано Конвенцію про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї. Відповідно до взятих Україною зобов'язань нині однією зі стратегічних цілей державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю є створення суспільного середовища рівних можливостей для таких осіб та їх інтеграція в суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що забезпечить суспільну активність і незалежність людей з інвалідністю. На виконання вимог Конвенції Постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 р. № 706 було затверджено Державну цільову програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року». Програма спрямована на заохочення, захист і забезпечення повного й рівного здійснення особами з інвалідністю всіх прав людини та основоположних свобод в усіх сферах суспільного життя з урахуванням положень Конвенції, а також життя заходів щодо поважного ставлення до притаманної їм гідності [4].

Варто зазначити, що статтею 3 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначено такі принципи Конвенції:

- a) повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності;
- b) недискримінація;
- c) повне й ефективне залучення та введення до суспільства;
- d) повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства;
- e) рівність можливостей;
- f) доступність;
- g) рівність чоловіків і жінок;
- h) повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність.

Вважаємо, що саме забезпечення реалізації зазначених принципів сприяє ефективній реалізації механізму захисту прав осіб з обмеженими можливостями. Їх визнання й дотримання як на національному, так і на міжнародному рівнях дасть змогу підвищити ступінь безпеки та соціальної захищеності таких осіб.

Як зазначається у Звіті Організації Об'єднаних Націй «The United Nations and Disabled Persons – The First Fifty Years», зобов'язання Організації Об'єднаних Націй надавати допомогу інвалідам розвивалося відтоді, як вона почала задовольняти потреби осіб, які постраждали у Другій світовій війні. Травми, спричинені жорстокими конфліктами, й далі привертають увагу Організації сьогодні в різних органах і відомствах системи. Наприклад, підрозділ із питань протиміної діяльності та політики департаменту гуманітарних питань Секретаріату Організації Об'єднаних Націй працює у всьому світі, щоб позбавити колишні зони бойових дій смертоносних протипіхотних мін, відповідальних за знешкодження сотень тисяч людей [5].

Конвенція ООН про права інвалідів зазначає, що люди з інвалідністю мають рівне право на соціальний захист. Створення мережі захисту – це вид втручання соціального захисту, який націлений на подолання вразливості та бідності.

Багато країн забезпечують розвиток таких мереж для бідних людей з обмеженими можливостями та їхніх домогосподарств або через створення конкретних цільових програм, що орієнтовані на людей з інвалідністю, або частіше через загальні програми соціальної допомоги.

Іноді за певними відомостями люди з інвалідністю можуть стикатися з певними бар'єрами доступу до мереж захисту, коли, наприклад, інформація є недостатньою або недоступною, служби соціальної допомоги фізично недоступні або особливості дизайну програм не враховують конкретних потреб людей з обмеженими можливостями.

Відповідно, можуть знадобитися спеціальні заходи для забезпечення того, щоб такі мережі були доступними для інвалідів. Наприклад: інформація про програми повинна бути доступною й охоплювати бажаних одержувачів. Для цього може знадобитися формування цілеспрямованого охоплення; довіреним особам, призначеним інвалідами, варто дозволяти проводити більше дій щодо доступу до програм; служби соціальної допомоги, як і транспортна система, повинні бути доступними; критерії прийнятності програм можуть, зокрема, передбачати інвалідність; можуть знадобитися механізми тестування для врахування додаткових витрат на програми, які пов'язані із захистом прав людей з обмеженими можливостями; грошові перекази можуть забезпечити вищі виплати пільговикам із обмеженими можливостями, щоб допомогти з додатковими витратами на проживання людей з інвалідністю; умовні грошові перекази, можливо,

доведеться пристосувати до конкретних обставин дітей-інвалідів; оплата праці може вводити квоти та бути чутливою до інвалідності; заходи активізації праці повинні враховувати інвалідність [6, с. 5].

У статті 15 Європейської соціальної хартії визначено право осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства. З метою забезпечення особам з інвалідністю, незалежно від їхнього віку та характеру й походження їхньої інвалідності, ефективного здійснення права на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства сторони Хартії зобов'язуються, зокрема:

- вжити потрібних заходів для забезпечення особам з інвалідністю орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах;

- сприяти їхньому доступі до роботи з усіма засобами, які можуть заохочувати роботодавців брати на роботу осіб з інвалідністю й утримувати їх у звичайному виробничому середовищі та пристосовувати умови праці до потреб осіб з інвалідністю або, коли це видається неможливим у зв'язку з інвалідністю, шляхом облаштування або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності. У деяких випадках такі заходи можуть вимагати використання спеціалізованих служб працевлаштування та надання допомоги;

- сприяти їхній всебічній соціальній інтеграції та участі в житті суспільства, зокрема, шляхом вжиття заходів, включаючи технічну допомогу, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування й пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності та відпочинку.

Зазначене вище визначає, що норми зазначених міжнародних актів є основоположними для визначення міжнародних соціальних стандартів, які формуються під впливом певних об'єктивних умов, що склалися у світі щодо захисту прав людей з обмеженими можливостями.

Вважаємо за потрібне визначити поняття «людина з обмеженими можливостями», «людина з інвалідністю», що, на нашу думку, є одним із ключових елементів міжнародно-правового механізму захисту прав людей з інвалідністю. Оскільки визначення суб'єктів, на яких буде спрямовано вплив зазначеного механізму, є перш за все мірилом його ефективності.

Всесвітня організація охорони здоров'я у своїй Міжнародній класифікації порушень, інвалідностей та обмежень робить різницю між порушеннями, інвалідністю та обмеженнями. Ці три поняття визначаються так:

(а) Дефект або порушення – це «будь-яка втрата або порушення психологічної, фізіологічної або анатомічної структури або функції». Порушення – це порушення на рівні органу, що передбачають дефекти або втрату кінцівки, органу чи іншої структури тіла, а також дефекти або втрату психічної функції. Як приклади порушень наводять сліпоту, глухоту, втрату зору в оці, параліч кінцівки, ампутацію кінцівки; розумову відсталість, частковий зір, втрату мови, мутизм.

(б) Інвалідність – це «обмеження або відсутність (що виникає внаслідок погіршення) здатності виконувати діяльність так або в межах, які вважаються нормальними для людини». Він описує функціональне обмеження або обмеження діяльності, спричинене порушенням. Інвалідність – це опис порушень функції на рівні людини. Як приклади інвалідності наводять труднощі із зором, розмовою чи слухом; труднощі в русі або підйомі по сходах; труднощі з хапанням, доступом, купанням, їжею, туалемом.

(с) Фізичний недолік – це «недолік для певної особи, що виникає внаслідок порушення або інвалідності, що обмежує або перешкоджає виконанню ролі, яка є нормальною (залежно від віку, статі та соціальних та культурних факторів) для цієї особи». Цей термін також є класифікацією «обставин, в яких люди з інвалідністю можуть опинитися». Фізичний недолік описується як соціальні та економічні ролі інвалідів або інвалідів, які ставлять їх у невигідне становище порівняно з іншими людьми. Ці недоліки виникають внаслідок взаємодії людини з конкретним середовищем і культурами. Як приклади недоліків наводять прикуття до ліжка або дому; неможливість користуватися громадським транспортом; бути соціально ізольованим [5].

У Міжнародній класифікації функціонування, інвалідності та здоров'я проблеми з функціонуванням людини класифікуються за трьома взаємопов'язаними сферами:

- порушення – це проблеми в роботі організму або зміни в структурі тіла (наприклад, параліч чи сліпота);

- обмеження діяльності – це труднощі у виконанні діяльності (наприклад, ходьба або їжа);

- обмеження участі – це проблеми залучення до будь-якої сфери життя (наприклад, пов'язані з дискримінацією у працевлаштуванні чи користуванні транспортом). Інвалідність належить до труднощів, що виникають у будь-якій або всіх трьох сферах функціонування [6, с. 5].

Відповідно до норм Конвенції про права осіб з інвалідністю, інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, й інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, що мають порушення здоров'ям і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [7].

Декларація про права інвалідів визначає, що поняття «інвалід» означає будь-яку особу, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого та/або соціального життя через наявний недолік, вроджений чи ні, його або її фізичних або розумових здібностей [8].

Убачається, що на рівні норм міжнародних документів закріплено не завжди саме поняття «інвалідність», що в окремих актах класифікується за певними умовами виникнення обмеження діяльності людини чи то певної функціональної неспроможності. Зокрема, Конвенція про права інвалідів не дає чіткого визначення «інвалідності», але попри це пропонує досить повний опис змісту зазначеного поняття.

Саме закріплення та деталізація зазначених понять є потрібним для визначення спрямованості міжнародно-правового механізму захисту прав людей з обмеженими можливостями, що зумовлює вибір тих чи інших можливостей формування міжнародної та національної політики щодо інвалідів, оскільки, власне, відповідальність за дотриманням і забезпеченням прав людей з інвалідністю несуть безпосередньо самі держави як на внутрішньодержавному рівні, так і на міжнародному – у межах міжнародного співробітництва.

Висновки. У результаті проведеного дослідження варто зробити такі висновки. Сформований у міжнародному праві правозахисний підхід забезпечує повагу та підтримку осіб з інвалідністю, оскільки такі особи утворюють значну частину населення в усьому світі, але вони досі залишаються однією з найбільш уразливих груп суспільства. Визначення на рівні міжнародних документів принципів і завдань міжнародно-правового механізму захисту прав осіб з обмеженими можливостями є важливим аспектом дотримання прав таких осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єфремова І.І. Особливості визначення міжнародно-правового механізму захисту приватних прав. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 7/1. С. 41–44.
2. Кулієва Л.Т. Пріоритетні напрямки сучасної державної політики у сфері соціального захисту інвалідів. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 42–46.
3. Костюк В.Л. Конвенція ООН про права інвалідів у системі джерел права соціального забезпечення: науково-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. № 13. Т. 1. С. 127–130.
4. Реалізація норм Конвенції про права осіб з інвалідністю. За інформацією Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Realizaciya-norm-Konvencii-pro-prava-osib-z-invalidnistyu.html>.
5. Звіт Організації Об'єднаних Націй «The United Nations and Disabled Persons – The First Fifty Years». URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/dis50y10.htm>.
6. World report on disability 2011. (повний текст) URL: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/ru.
7. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
8. Декларація про права інвалідів від 09.12.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text.
9. Європейська соціальна Хартія (переглянута) від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.